

МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ЯК ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО СТРЕСУ ЮНАКАМИ, ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Статтю присвячено проблемі особливостей прояву механізмів психологічного захисту як засобів подолання пенітенціарного стресу юнаками, що вперше відбувають покарання в пенітенціарній системі. Ураховувався фактор наявності певного етапу (початкового й завершального) відбування ними покарання в місцях позбавлення волі.

Ключові слова: механізми психологічного захисту, пенітенціарний стрес, форми пенітенціарного стресу.

The article is devoted to the problem of features of psychological defense mechanisms as a way to overcome penitentiary stress for young men who are serving their first sentence in the penitentiary system. The factor of having a certain stage (initial and final) of serving their sentence in places of detention was taken into account.

Keywords: psychological defense mechanisms, penitentiary stress, forms of penitentiary stress.

Стаття посвящена проблеме особенностей проявления механизмов психологической защиты как способов преодоления пенитенциарного стресса юношами, впервые отбывающими наказание в пенитенциарной системе. Учитывался фактор наличия определенного этапа (начального и завершающего) отбывания ими наказания в местах лишения свободы.

Ключевые слова: механизмы психологической защиты, пенитенциарный стресс, формы пенитенциарного стресса.

Постановка проблеми. Механізми психологічного захисту можна розглядати як засоби боротьби з тривогою до тих пір, поки людина не знайде більш раціональних заходів для вирішення проблеми або конфлікту.

Дії механізмів психологічного захисту мають протилежні наслідки для психіки людини: позитивні, оскільки вони усувають або послаблюють напруження від негативних емоційних переживань, і негативні, бо сама проблема, яка спровокувала прояв механізму психологічного захисту, залишається невирішеною та частіше ще й ускладнюється.

Широке коло питань, що стосуються механізмів психологічного захисту, знайшло своє відображення в роботах Ю. О. Алфєрова, В. Ф. Бассіна, А. Ф. Степанюка, М. Є. Сандомирського, А. Фрейд та ін.

У контексті проблематики досліджень ролі й місця механізмів психологічного захисту як способу подолання тривоги особистості, яка вперше у своєму житті опинилася в місцях позбавлення волі, найбільш розробленими є питання, яким чином різні механізми психологічного захисту дають змогу не допустити дезінтеграції

психічної діяльності, яким є їхній зв'язок з девіантною поведінкою особистості [1, 3, 4, 5 та ін.].

При цьому недостатньо висвітленим залишається питання, як початковий чи завершальний етап перебування особистості юнака в місцях позбавлення волі накладає відбиток на прояв механізмів психологічного захисту й на характер взаємозв'язків способів подолання пенітенціарного стресу з формами пенітенціарного стресу.

Аналіз проблеми. Сила стресових факторів пенітенціарної системи дуже значна, оскільки в молодій людини мало можливостей самій визначати свою судьбу або ці можливості мають досить обмежений характер.

На початку юнацького віку особистість через свою незрілість, невизначеність у вчинках і несформованість світогляду, опинившись у ситуації притягнення до кримінальної відповідальності, слідства та суду, а після доказу її провини й винесення обвинувального вироку опинившись у системі виконання покарання, стає частиною однієї з найбільш уразливих груп, яка опинилась у пенітенціарній системі [2]. Серед підлітків, які перебувають у виправних колоніях, процентне співвідношення неповнолітніх із психогенними розладами складає понад одну п'яту частину від загального показника хворобливості й поширеності психічних патологій у підлітків.

У походженні психогенних розладів в умовах ситуації перебуванням за ґратами особливу роль відіграє суб'єктивне значення психічної травми для особистості. Зміст психічної травми, як підкреслює М. Є. Сандомирський, складається головним чином у загрозі соціальному існуванню особистості, її престижу, що означає крах надій і найближчих перспектив [8]. Разом із тим далеко не всі особи, яких притягують до кримінальної відповідальності, проявляють такі психогенні реакції, у низці випадків проявляється запуск адаптивних механізмів нормального психологічного захисту.

Слід мати на увазі, що чим більше вираженням є психологічний захист, тим меншим буде значення психогенного фактору й навпаки. Протягом життя особистістю виробляються звичні види психологічного захисту, які пом'якшують дію психічної травми. Слід урахувати, що умови, у яких особистість переживає психічну травму, можуть як посилювати, так і зменшувати психологічний захист [1]. Якщо механізми психологічного захисту є неспроможними для успішного подолання ситуації, то зростає тривога, яка, своєю чергою, веде до дезінтеграції психічної діяльності особистості.

У концепції психологічного захисту цей механізм подано як послідовне спотворення когнітивної й афективної складової образу реальної ситуації з метою послаблення емоційної напруги, що погрожує індивіду, структурі його особистості, тобто його «Я». Отже, механізми психологічного захисту спрямовані на захист якості особистості, її настанов, які націлені на себе, на ті компоненти, що пов'язані із самосвідомістю [10].

Як правило, психологічний захист функціонує автоматично, без узгодження зі свідомістю [5]. Його дія спрямована на досягнення внутрішнього спокою, пристосування до навколишнього світу, досягнення добробуту в конкретній ситуації. Разом із тим, як підкреслює В. Ф. Бассін, його дія призводить до спотворення

сприйняття реальності, самообману, патологічної активності сприйняття реальності тощо [5].

Існує певний зв'язок між ненормативним функціонуванням механізмів психологічного захисту й девіантною поведінкою особистості як спробою неефективної адаптації в соціумі через застосування фіксованої структури захисту [3]. Дослідження неповнолітніх у стресових умовах соціальної ізоляції дозволило встановити, що в них як механізм психологічного захисту постає психічний і поведінковий регрес, який визначають як «синдром посттравматичного стресового регресу». Прояв цього регресу розглядають як засіб патологічної адаптації, спрямованої на усунення або зменшення загрози фізичному та психічному добробуту [7].

Дослідження адаптаційних ресурсів і порушень адаптації в неповнолітніх із деструктивною поведінкою, яке проводилося в пенітенціарних умовах, показало, що необхідно враховувати виснаженість і ресурс компенсаторних механізмів. При цьому профілактичний і реабілітаційний напрям діяльності психологів, що працюють у кримінально-виконавчій системі, повинен реалізовуватися з урахування цих моментів [8].

Отже, опинившись уперше за ґратами, особистість отримує новий досвід, який не збігається з її уявленням про себе, суперечить вже наявній «Я-концепції». У такій ситуації спрацьовують механізми психологічного захисту, що допомагають особистості інтерпретувати травмувальний досвід або заперечувати його.

Попри описані дослідження, до сих пір у психологічній літературі не повною мірою розв'язані питання, які розкривають особливості прояву механізмів психологічного захисту як засобів подолання пенітенціарного стресу юнаками, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а саме: чи є якийсь провідний механізм психологічного захисту; як ці засоби подолання пенітенціарного стресу пов'язані з його формами; як на цих явищах позначається фактор різних етапів (зокрема початкового й завершального) перебування юнаків за ґратами.

Мета дослідження – виявити специфіку впливу першого й останнього півріччя відбування покарання на прояви механізмів психологічного захисту як засобів подолання пенітенціарного стресу у юнаків, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Методи дослідження. Метод бесіди. Метод тестування: опитувальник «Індекс життєвого стилю (LSI)» Плутчика – Келлермана – Конте; методика І. О. Котеньова «Опитувальник травматичного стресу».

Опис вибірки. У дослідженні взяли участь 50 юнаків, що відбувають покарання у виправній колонії Державного департаменту України з питань виконання покарання. Усі юнаки не стояли на профілактичному обліку як схильні до суїциду або вбивства, не вчиняли спроб до втечі, не схильні до нападу на представників виправної колонії та на адміністрацію, не стояли на особливому контролі. Були засуджені за статтями середнього ступеня тяжкості скоєних ними злочинів: крадіжка, хуліганство, розбійний напад і нанесення тілесних пошкоджень. Вік юнаків коливається від 16 до 18 років.

До складу **першої групи** увійшли юнаки, які відбувають покарання менше ніж півроку. **Друга група** – юнаки, у яких протягом півроку завершиться термін відбування покарання. Усі опитані надали згоду на використання їх особистих даних.

Результати дослідження. Після порівняння середньогрупових показників тестування двох груп досліджуваних (ϕ^* -критерій) були зроблені наступні узагальнення.

Найбільш частіше у юнаків з обох груп була виявлена схильність до застосовування таких механізмів психологічного захисту, як компенсація, заперечення, проєкція, хоча проявлялися й інші, а саме заміщення, гіперкомпенсація, раціоналізація, регресія. Можна припустити, що незалежно від часу перебування в місцях відбування покарання ці механізми психологічного захисту надавали юнакам змогу уникнути страждань, сприяли усуненню неприємного стану, запереченню травмувальних переживань, досягненню узгодженості внутрішнього світу, реалістичному пристосовуванню до навколишнього середовища, надавали можливість відчувати певний комфорт у цій конкретній ситуації. Переживання юнаків у вигляді психологічного захисту допомагають інтеграції «Я», позбавляють їх від неузгодженості спонукань, амбівалентності почуттів, дають змогу подолати тривогу й напругу, рятують від потрясінь, сприяють появі більш ефективних засобів переживань і можливості оволодіти життєвими проблемами. Разом із цим увімкнення дії механізмів психологічного захисту призводить до неадекватного сприйняття реальності, патологічної активності. У цілому, хоча цілі психологічного захисту і стають досяжними, вони досягаються ціною регресії, неврозу або самообману.

Перевірка того, як час позбавлення волі накладає відбиток на частоту проявів цих способів подолання пенітенціарного стресу юнаками, показала, що коли вони перебувають за ґратами менш ніж шість місяців, у них частіше, ніж у юнаків, у котрих через півроку закінчиться термін перебування за ґратами, діє механізм психологічного захисту «регресія» ($\phi^*=2,56$, $p<0,01$). Особливостями прояву цього механізму є слабохарактерність, сугестивність, нерішучість та ін., тобто, прикриваючись за «маскою дитини», регресія дозволяє їм скоріше адаптуватися до нового середовища.

У той же час у юнаків, у яких термін відбування покарання завершиться через півроку, частіше проявляються механізми психологічного захисту «заперечення» ($\phi^*=1,66$ за $p<0,05$) і «компенсація» ($\phi^*=1,73$, $p<0,05$). Вони нібито закривають очі на своє реальне становище, заперечують, витісняють зі свідомості думки, почуття, бажання, пов'язані з періодом відбування покарання, цілком компенсуючись своєю спрямованістю на думки про свободу й нове життя, яке їх чекає в найближчому майбутньому.

Подальше уточнення характеру взаємозв'язків показників механізмів психологічного захисту дозволило встановити як збіжні тенденції, так і відмінності.

Подібність проявилась у тому, що в обох групах юнаків існують множинні переплетення більшості механізмів психологічного захисту між собою. Ці засоби подолання пенітенціарного стресу починають уникатись автоматично, незалежно як від свідомості особистості, так і від часу її перебування в місцях позбавлення волі.

Навіть коли юнак має високий рівень рефлексії, він усе одно переживає функціонування захисту як безособистісний процес, який він може усвідомлювати, але не має можливості його контролювати.

Однаково у юнаків з обох груп проявилася й ізольованість показників подолання пенітенціарного стресу через заперечення щодо компенсації й зворотній характер взаємозв'язків заміщення з гіперкомпенсацією й раціоналізацією.

Час відбування покарання наклав відбиток на характер взаємозв'язків між різними видами психологічного захисту. Так, у юнаків із першої групи виявлено: незалежні один від одного механізми заперечення, регресії та проекції; зворотній характер взаємозв'язків регресії з витісненням ($r=-1,85$, $p=0.05$) та проекцією ($r=-1,81$, $p=0,05$). У юнаків із другої групи ізольованими є регресія й витіснення та існує зворотній характер взаємозв'язків гіперкомпенсації з регресією ($r=-2,83$, $p=0.05$) і раціоналізацією ($r=-2,83$, $p=0.05$).

Узагальнення вищенаведеного дозволило констатувати, що в досліджуваних механізми психологічного захисту подані як послідовні спотворення когнітивної й афективної складових образу реальної ситуації з метою послаблення емоційної напруги, які погрожують індивіду, структурі його особистості, що охоплюють усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, моральних та інших якостей, а також самооцінку й сукупність настанов, спрямованих на себе, та інші компоненти, пов'язані з самосвідомістю. Психологічний захист вибудовується від загроз, що йдуть від несвідомих бажань, від ідеалів, заборон, вимог, цензури й від зовнішнього середовища.

Уточнення того, яким є характер взаємозв'язків засобів подолання пенітенціарного стресу з формами пенітенціарного стресу, що притаманні юнакам, виявило суттєві відмінності.

У групі юнаків, які через півроку знову стануть вільними, таких зав'язків не має. Можна припустити, що саме сподівання на краще майбутнє сприяє тому, що відбувається переформатування відповідних процесів психіки, відпадає потреба до свідомого або несвідомого захисту особистості.

І навпаки, у їх однолітків, які менше ніж шість місяців перебувають у місцях позбавлення волі, такі взаємозв'язки мають місце. А саме, у прямій взаємозалежності перебувають такі механізми психологічного захисту, як раціоналізація, проекція, гіперкомпенсація, компенсація, заперечення з формою пенітенціарного стресу щодо порушення пам'яті й концентрації уваги. Аналогічним є взаємозв'язок цих способів подолання пенітенціарного стресу з формою пенітенціарного стресу щодо проблем зі сном. Пенітенціарний стрес у формі оптимізму постає як бар'єр щодо увімкнення дії механізмів психологічного захисту «регресія» й «витіснення». Швидше за все це пов'язано з тим, що в психіці юнака йде процес активного пошуку захисту свого «Я» від нового положення, нового оточення як через застосування різних неконструктивних форм поведінки й мислення, так і через застосування «дитячих» форм поведінки для подолання психологічної травми.

Висновки. Підводячи підсумки, можна констатувати як подібні тенденції, так і відмінності в проявах механізмів психологічного захисту (як засобів подолання

пенітенціарного стресу) відповідно до того, на якому етапі перебування в місцях позбавлення волі є юнаки.

Незалежно від того, чи це етап адаптування юнаків до умов свого перебування у виправній колонії, чи останні півроку перебування в місцях позбавлення волі, найбільш активними засобами подолання пенітенціарного стресу є такі механізми психологічного захисту, як компенсація, заперечення та проекція, хоча є певні прояви й усіх інших.

Отже, збереження позитивної оцінки себе, свого «Я» відбувається через приписування собі реальних чи нафантазованих альтернативних успіхів у інших сферах; відмову допустити існування певних фактів, трансформовання реальності з метою пристосувати її до своєї поведінки; несвідомий процес, під час якого особистість свої почуття, бажання, ваблення приписує іншим, бо розуміє, що вони є соціально неприйнятними.

Подібність ієрархічної структури механізмів психологічного захисту як засобів подолання пенітенціарного стресу сприяє тому, що й характер взаємозв'язку між ними теж є однаковим – тісне переплетення більшості їх між собою й відсутність будь-якого зв'язку повернення до дитячих форм поведінки, «упадання в дитинство» з іншими механізмами психологічного захисту.

Початок чи майже завершення відбування покарання провокує певні **відмінності** проявів дії механізмів психологічного захисту особистості від наслідків пенітенціарного стресу.

По-перше, у юнаків, які перебувають на початку свого терміну відбування покарання, частіше проявляється регресія як засіб подолання пенітенціарного стресу. Повернення до дитячих форм поведінки слід розглядати як одну з форм патологічної адаптації, де поведінка й мислення, притаманні дитині, є засобом усунення загрози фізичному й психологічному добробуту.

У юнаків, котрі через шість місяців уже відбудуть своє покарання, частіше проявляється заперечення й компенсація. У цих юнаків уже пройшов етап адаптації до умов їх утримання, тому йде дія тих засобів подолання пенітенціарного стресу, які сприяють витісненню зі свідомості важких для них думок, почуттів, пов'язаних із перебуванням за ґратами, що дає можливість їх компенсації для захисту свого «Я» від тривоги, горя, страждань, «комплексу неповноцінності».

По-друге, юнаки, які перебувають на етапі адаптації або тільки пройшли адаптування до нових умов свого життя, мають незалежні стосовно один до одного механізми психологічного захисту заперечення й проекції та зворотній характер взаємозв'язків регресії з витісненням і проекцією. У юнаків, які перебувають на етапі завершення відбуття покарання, самостійним щодо інших способів подолання пенітенціарного стресу є витіснення. При цьому існує зворотній характер взаємозв'язків гіперкомпенсації з регресією й раціоналізацією.

По-третє, юнаки, яким ще треба адаптуватися до своєї нової ролі в місцях відбування покарання, для подолання психологічної травми на перших етапах перебування в цих місцях, будучи в стані пенітенціарного стресу, шукають засоби його подолання, захисту свого «Я» через неконструктивні форми поведінки й

мислення. У них існує прямий взаємозв'язок способів подолання пенітенціарного стресу через раціоналізацію, проєкцію, гіперкомпенсацію, компенсацію, заперечення з такими формами пенітенціарного стресу, як порушення пам'яті та концентрації уваги, проблеми зі сном. «Дитячі» реакції чи форми поведінки, або заміна мети, що є недосяжною, на іншу, яку є можливість досягнути, вступають у конфлікт з оптимізмом як формою пенітенціарного стресу.

У цілому, відповіді на питання, як перші або останні півроку перебування особистості юнака у місцях позбавлення волі впливають на активність запуску дій механізмів психологічного захисту, як ці способи подолання пенітенціарного стресу пов'язані з формами пенітенціарного стресу, дають змогу прогнозувати певні тенденції майбутньої поведінки засуджених юнаків. І це, своєю чергою, може стати в нагоді для здійснення консультативної (а при необхідності – і психокорекційної) роботи з цими юнаками щодо прискорення їх переходу до конструктивних форм подолання психотравмальної ситуації.

Література:

1. Алферов Ю. А., Козюля В. Г. Деадаптация и стрессоустойчивость человека в преступной среде. Домодедово : РИПК МВД России, 1996. 111 с.
2. Аминев Г. А., Аминев Э. Г., Сафронов В. П. Инструментарий пенитенциарного психолога. Уфа : УЮИ, 1997. 168 с.
3. Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступное поведение и психические аномалии. М. : Спарк, 1998. 216 с.
4. Бабурин С. В. Природа и сущность патологической адаптации осужденных // Вестник института : преступление, наказание, исправление. 2016. №2. С. 67–77.
5. Бассин В. Ф. О силе «Я» и психологической защите. Самосознание и защитные механизмы личности. Самара : Бахрах, 2003. С. 117–135.
6. Стереотипы функционирования психики и тенденции личностного развития воспитанников колоний для несовершеннолетних / А. Г. Зайцев, Г. К. Зайцев, М. Г. Дмитриев, Белов В. Г. // Вопросы психологии. 2007. №1. С. 117–125.
7. Новиков В. В., Мокрецов А. И. Личность осужденного: социальная и психологическая работа с различными категориями. М. : НИИ ФСИН, 2006. 214 с.
8. Сандомирский М. Е. Психологическая адаптация в условиях пенитенциарного стресса и личностно-типологические особенности осужденных. Уфа : Изд-во «Здравоохранение Башкартостана», 2001. 88 с.
9. Степанюк А. Ф., Трубников В. М. Исполнение наказания в виде лишения свободы и особенности постпенитенциарной адаптации освобожденных. Киев : Изд-во УМК ВО, 1992. 95 с.
10. Фрейд А. Защитные механизмы. Самосознание и защитные механизмы личности. Самара : Бахрах, 2003. С. 487–511.

References:

1. Alferov, Yu. A. and V. G. Kozyulya (1996), *Dezadaptaciya i stressoustoychivost' cheloveka v prestupnoy srede* [Desadaptation and stress tolerance of a person in criminal environment] *PIPK MVD Russii, Domodedovo, Russia*
2. Aminev, G. A., Aminev, E. G. and V. P. Safronov (1997), *Instrumentariy penitentsiarnogo psihologa* [Instrumentation penitentiary psychologist], *UYuI, Ufa, Russia*
3. Antonyan, Yu. M. and Borodin, S. V. (1998), *Prestupnoe povedenie i psikhicheskie anomalii* [Criminal behavior and mental abnormalities], Spark, Moscow, Russia

4. Baburin, S. V. (2016), "The nature and essence of the pathological adaptation of convicts", *Vestnik instituta : prestuplenie, nakazanie, ispravlenie*, vol. 2, pp. 67–77.
5. Bassin, V. F. (2003.), *O sile "Ya" i psihologicheskoy zashchite. Samosoznanie i zashchitnyie mehanizmy lichnosti* [On the strength "I" and psychological protection], *Bahrah, Samara, Russia*
6. Zaytsev, A. G., Zaytsev, G. K., Dmitriev, M. G and Belov V. G (2007), "Stereotypes in the functioning of the psyche and the tendencies of personal development of pupils in the colony for minors", *Voprosyi psychology*, vol. 1, pp. 117–125.
7. Novikov V. V. and Mokretsov, A. I. (2006), *Lichnost osuzhdenного: sotsialnaya i psihologicheskaya rabota s razlichnymi kategoriyami* [Personality of the convicted: social and psychological work with various categories], NII FSIN, Moscow, *Russia*
8. Sandomirskiy, M. E. (2001), *Psihologicheskaya adaptatsiya k usloviyam penitentsiarnogo stressa i lichnostno-tipologicheskie osobennosti osuzhdenного* [Psychological adaptation to the condition of penitentiary stress and personally typological features of convicts], *Izd-vo Zdravoohraneniye Bashkortostana, Ufa, Russia*
9. Stepanyuk, A. F. and Trubnikov V. M. (1992) *Ispolnenie nakazaniya v vide licheniya svobodyits i osobennosti postpenitentsiarnoy adaptatsii osuzhdeniyi* [Execution of punishment in the form of deprivation of liberty and features of post-penitentiary adaptation] *UMK VO, Kiev, Ukraine*
10. Freyd, A. (2003) *Zaschitnyie mehanizmyi. Samosoznanie i zaschitnyie mehanizmyi lichnosti* [Protective mechanisms. Self-awareness find protective mechanisms of personality], *Bahrah, Samara, Russia*

Olena Nauchitel, Yuriy Guliy

MECHANISMS OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION AS MEANS TO OVERCOME PENINENTAL STRESS BY ADOLESCENTS WHO SERVE SENTENCES IN DETENTION CENTRES

Problem formulation. Due to the problem of the role and place of psychological protection mechanisms as a way to overcome stress, the question remains as to how the initial or final stage of the youth's stay in detention centres imprints on the manifestation of mechanisms of psychological protection and on the nature of the interconnections of ways to overcome penitentiary stress with forms of penitentiary stress.

The purpose of the study is to identify the specifics of the impact of the first and last six months of serving a prison sentence on the manifestations of mechanisms of psychological protection as ways of overcoming penitentiary stress of the youth who are in detention centres.

Research methods. Method of conversation and testing. Sample description. 50 young people serving the sentence for the first time in a correctional colony took part in the research.

Results of the research. Summing up the research it is possible to state both similar tendencies and differences.

Whether it comes to a stage of adaptation or the last six months of imprisonment, the most active ways of overcoming the penitentiary stress in young men are the mechanisms of psychological protection: compensation, negation and projection, although there are certain

manifestations of all others. Consequently, the preservation of the positive assessment of oneself happens due to the attribution of real or diffused alternative successes to yourself in other spheres; the refusal to admit the existence of certain facts, the transformation of reality in order to adapt it to its behavior; an unconscious process in which a person attributes their feelings, desires and abilities to others, because they understand that they are socially inappropriate.

The relationship between the indicators of mechanisms of psychological protection is also the same – close interweaving of most of them among themselves and the absence of any connection to the return to children's forms of behavior, «falling into childhood» with other mechanisms of psychological protection.

The beginning or almost completion of imprisonment provokes certain differences in manifestations of the mechanisms of psychological protection of personality from the consequences of penitentiary stress. During the first six months of serving sentences, boys often turn to childlike forms of behavior, as a means of eliminating the threat to physical and psychological well-being, in order to overcome penitentiary stress. In the last six months of serving sentences, boys often deny and compensate. These means contribute to displacement of depressing thoughts out of the mind, which are associated with staying behind bars. So, that makes it possible to compensate them for the protection of their «self» from anxiety, suffering, «inferiority complex».

Only among boys who still need to adapt to their new role in detention centres, there is a direct relationship of the ways to overcome penitentiary stress through rationalization, projection, hypercompensation, compensation, denial of forms of penitentiary stress: memory impairment and concentration of attention, problems with sleeping. «Childish» reactions or forms of behavior, or the replacement of a goal that is inaccessible to another that is possible to achieve, conflicts with optimism as a form of penitentiary stress.

Keywords: *psychological defense mechanisms, penitentiary stress, forms of penitentiary stress.*

Олена Научитель, Юрій Гулий

МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ЯК ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО СТРЕСУ ЮНАКАМИ, ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Постановка проблеми. У контексті проблематики ролі й місця механізмів психологічного захисту як способу подолання стресу недостатньо висвітленим залишається питання, як початковий чи завершальний етап перебування юнака в місцях позбавлення волі накладає відбиток на прояв механізмів психологічного захисту й на характер взаємозв'язків способів подолання пенітенціарного стресу з формами пенітенціарного стресу.

Мета дослідження – виявити специфіку впливу першого й останнього півріччя відбування покарання на прояви механізмів психологічного захисту як способів подолання пенітенціарного стресу в юнаків, що перебувають у місцях позбавлення волі.

Методи дослідження. Метод бесіди, тестування. Опис вибірки. У досліджені взяли участь 50 юнаків, що вперше відбувають покарання у виправній колонії.

Результати дослідження. Підводячи підсумки дослідження, можна констатувати як подібні тенденції, так й відмінності.

Незалежно від того, це етап адаптування чи останні півроку перебування в місцях позбавлення волі, найбільш активними засобами подолання пенітенціарного стресу в юнаків є такі механізми психологічного захисту: компенсація, заперечення та проєкція, – хоча є певні прояви й усіх інших. Отже, збереження позитивної оцінки себе, свого «Я» відбувається через приписування собі реальних чи нафантазованих альтернативних успіхів у інших сферах; відмову допустити існування певних фактів, трансформування реальності з метою пристосувати її до своєї поведінки; несвідомий процес, під час якого особистість свої почуття, бажання, ваблення приписує іншим, бо розуміє, що вони є соціально неприйнятними.

Однаковим є й характер взаємозв'язку показників механізмів психологічного захисту – тісне переплетення більшості їх між собою й відсутність будь-якого зв'язку повернення до дитячих форм поведінки, «упадання в дитинство» з іншими механізмами психологічного захисту.

Початок чи майже завершення відбування покарання провокує певні відмінності проявів дій механізмів психологічного захисту особистості від наслідків пенітенціарного стресу. Протягом перших шести місяців відбування покарання юнаки частіше, аби подолати пенітенціарний стрес, повертаються до дитячих форм поведінки як засобу усунення загрози фізичному та психологічному благополуччю. В останні півроку відбування покарання в юнаків частіше проявляється заперечення та компенсація. Ці засоби сприяють витісненню із свідомості важких для них думок, пов'язаних з перебуванням за ґратами, що дає можливість їх компенсації для захисту свого «Я» від тривоги, страждань, «комплексу неповноцінності».

Тільки в юнаків, яким ще треба адаптуватися до своєї нової ролі в місцях відбування покарання, існує прямий взаємозв'язок способів подолання пенітенціарного стресу через раціоналізацією, проєкцію, гіперкомпенсацією, компенсацією, заперечення з формами пенітенціарного стресу: порушення пам'яті й концентрація уваги, проблеми зі сном. «Дитячі» реакції чи форми поведінки або заміна мети, яка є недосяжною, на іншу, яку є можливість досягнути, вступають у конфлікт з оптимізмом як формою пенітенціарного стресу.

Ключові слова: механізми психологічного захисту, пенітенціарний стрес, форми пенітенціарного стресу.

Nauchitel Olena – PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology of National Aerospace University «KhAI», Kharkiv.

Научитель Олена Давидівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків.

e-mail: elena.nauchitel@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4069-4858

Guliy Yriy – PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology of National Aerospace University «KhAI», Kharkiv.

Гулий Юрій Іванович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків.

e-mail: gyip@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6035-8811

Надійшла до редакції 16.11.2018. Розглянута на редколегії 18.12.2018.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Харківського Національного університету будівництва та архітектури Проценко О.П.

Доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України Степіко М.Т.